

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Кафедра цивільного процесу

ПРАКТИКА ЄСПЛ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

**МАТЕРІАЛИ
круглого столу**

*м. Одеса,
5 квітня 2016 року*

Одеса
«Юридична література»
2016

Фасій Богдан Володимирович,

*аспірант кафедри цивільного права, член Ради молодих вчених
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІСЦЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕХАНІЗМІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Право на справедливий судовий розгляд проголошується в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) — наднаціональний міжнародний судовий орган, створений спеціально для того, щоб розглядати скарги громадян та організацій на порушення державами-членами Ради Європи прав, передбачених Конвенцією. Одне з таких прав — право на справедливий судовий розгляд, сформульоване таким чином: «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру» (ст. 6 Конвенції). Тлумачення ст. 6 Конвенції дозволяє виділити обов'язкові ознаки судового розгляду: справедливе; публічне; в розумний строк; незалежним судом; неупередженим судом; судом, створеним на підставі закону.

Правило ст. 6 Конвенції застосовується на основі сформованої прецедентної практики ЄСПЛ. Наявність всіх шести необхідних ознак судового розгляду свідчить про те, що правосуддя ефективне. Розгляд справ в ЄСПЛ проводиться на основі норм Конвенції та власних прецедентів. Предметом перевірки в будь-якому випадку є можливість і здатність держави забезпечити якісне правосуддя. За роки роботи ЄСПЛ таких складових «якості» вироблено чимало.

Згідно з п. 1 ст. 35 Конвенції ЄСПЛ приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту, і лише протягом шести місяців з дати винесення остаточного рішення. ЄСПЛ не розглядає заяву, яка не відповідає цим умовам прийнятності.

Правосуддя має бути зручним, доступним для суспільства в цілому і окремих громадян. Повільний і надмірно формалізований процес веде до порушення прав та інтересів людини.

Питання про доступність, достатність та ефективність засобів захисту вирішується самим ЄСПЛ, воно не може бути внутрішньою справою держави, на яку подано скаргу до ЄСПЛ.

Оскільки суб'єкти національного судочинства отримують можливість розгляду їх справи і прийнятих по ньому постанов у наднаціональному міжнародному судовому органі, постає питання про місце і роль названих процедур в системі перегляду судових рішень. Чи є звернення зацікавленої особи до ЄСПЛ і розгляд його справи ще однієї додатковою інстанцією, враховуючи вимоги ст. 46 Конвенції про обов'язковість виконувати постанови ЄСПЛ країною-учасницею Договору?

Для вирішення зазначеного завдання, необхідно визначити: 1) предмет спору; 2) сторони спору під час розгляду справи в ЄСПЛ; 3) характер захисту, що надає ЄСПЛ.

Предмет спору в ЄСПЛ зазнає зміни в порівнянні з предметом спору, розглянутим в національному суді. Змінюється і суб'єктний склад. У відповідності до ст. 34 Конвенції ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої фізичної особи, групи осіб або неурядової організації, які стверджують, що вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін їх прав, які захищаються Конвенцією або протоколами до неї.

Таким чином, сторонами по справі в ЄСПЛ є: заявник (фізична особа, група приватних осіб, неурядова організація) і відповідач (держава). Предметом спору буде порушення державою конвенційного права на ефективний і справедливий судовий розгляд, інших конвенційних прав.

Заявник вимагає у наднаціонального міжнародного судового органу захисту від своєї держави, яка не забезпечила йому тих прав, що передбачені Конвенцією. Якщо ми вели мову про перехід справи з однієї інстанції в іншу, то необхідною умовою було б збереження і предмета спору, і суб'єктного складу учасників. Значить черговою інстанцією розгляду спору ЄСПЛ не є.

Визначаючи характер захисту, що надається ЄСПЛ, слід розглянути межі розгляду, а також сутність підсумкового рішення по справі.

Прецедентна практика ЄСПЛ свідчить про те, що при вирішенні справи для суду важливі не тільки обставини, безпосередньо викладені в скарзі, а й дії інших вимог Конвенції, незважаючи на те, чи про них заявник згадує, чи ні.

ЄСПЛ здійснює оцінку доказів та оцінку фактів, але носить ця оцінка спеціальний контрольний характер, мета якого — встановити, наскільки цей процес і його результат в національних судах відповідають вимогам Конвенції.

Провадження у справі завершується винесенням рішення. За результатами розгляду ЄСПЛ повинен вирішити чи мало місце порушення по-

ложень Конвенції і вирішити питання про необхідність компенсації. Як випливає з ст. 41 Конвенції, компенсація присуджується тільки у випадках, коли національне законодавство передбачало можливість лише частково усунути наслідки порушення норм Конвенції.

У Україні залишається поширеним, в тому числі і серед юристів, думка про необов'язковий, рекомендаційний характер рішень ЄСПЛ, прийнятих проти України. Їх потрібно приймати до уваги, але виконувати необов'язково. Така точка зору не базується на законодавстві України. З 17 липня 1997 р. ратифікована Конвенція стала частиною українського законодавства. Стаття 46 Конвенції так і називається «Обов'язкова сила рішень та їх виконання» і в ч. 1 містить правило про те, що Високі Договірні Сторони (в т. ч. Україна) зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням (ч. 2 ст. 46 Конвенції).

Серед наслідків прийняття рішення ЄСПЛ проти конкретної держави необхідно виділити: присудження компенсації заявнику; внесення змін до національного законодавства; перегляд рішення суду.

Перший наслідок прийняття рішення ЄСПЛ проти певної держави — присудження компенсації заявнику.

З огляду на характер підсумкового рішення по справі, у випадках коли рішення не просто прийнято проти України, але заявнику ще й присуджується компенсація, виконанням рішення є виплата такої компенсації.

В якості другого наслідку необхідно розглядати внесення змін до національного законодавства. Сама рішення ЄСПЛ не містить і не може містити прямих вказівок на необхідність змін у законодавстві держави-відповідача. Потрібні для себе висновки відповідач повинен зробити сам. Таким чином, до належної поведінки відповідача «підштовхують» методом несприятливих наслідків. Наприклад, зміна заходів в системі перегляду судових рішень, прийняття законодавства про компенсації за порушення права в судочинстві або виконання впродовж розумного строку — це результати прийняття рішень ЄСПЛ проти України.

Як уже відзначено, ЄСПЛ не має повноважень скасовувати рішення національного суду і направляти справу на новий розгляд. Він не являється додатковою інстанцією по перегляду справи, здатною скасувати акт українського законодавства.

Функція рішень ЄСПЛ — попереджувальна, при відсутності функції відновлення порушеного права і втручання в діяльність національних судів.

Проте в ряді випадків після винесення постанови ЄСПЛ у справі відкривається можливість перегляду рішення. Це — третя з виділених нами наслідків прийняття рішення.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» гарантував, що рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною.

У рішеннях є дві складові — матеріальний аспект (справедлива компенсація потерпілому) та заходи загального характеру (наприклад, внести зміни до законодавства).

Таким чином, механізм захисту, що надається ЄСПЛ, має субсидіарний (додатковий) характер по відношенню до національної системи судочинства. Частиною системи перегляду судових актів він також не є, оскільки в ЄСПЛ немає ні продовження спору між позивачем і відповідачем, ні контролю за винесеним рішенням з точки зору його законності та/або обґрунтованості, а є суперечка з іншого предмету за участю держави в якості відповідача.